

YOSHLAR DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY G'OYANING FALSAFIY AHAMIYATI

Berdiyev Jamshid Xushnazarovich

Jizzax viloyati Baxmal tumani

MMTBga qarashli 36-maktab direktori

E-mail: berdiyevjamshid286@gmail.com

+998973263645

Annotatsiya: *Ushbu maqolada yoshlar dunyoqarashini shakllantirish jarayonida milliy g'oyaning falsafiy ahamiyati IMRAD tamoyillari asosida tahlil qilinadi. Kirish qismida muammo dolzarbligi, milliy g'oyaning ma'naviy-me'yoriy, kognitiv va kommunikativ funksiyalari ochib beriladi. Metodlar bo'limida hermenevtik va kontent-tahlil, ijtimoiy-kognitiv yondashuv hamda identitet shakllanishi nazariyalari integratsiyasi bayon etiladi. Natijalarda milliy g'oyaning mazmuniy yadrosi, qadriyatlar klasteri, ijtimoiy ta'limiy muhitdagi qo'llanilish mexanizmlari hamda muloqot va hamkorlik orqali singdirishning samarali yo'llari konseptual model ko'rinishida keltiriladi. Munozara qismida Deweyning tajriba orqali o'rganish g'oyalari, Berger va Lyukmannning ijtimoiy konstruksionizmi, Bandura ijtimoiy-kognitiv modeli hamda Eriksonning identitet nazariyasi bilan uyg'unlik va tafovutlar ko'rsatiladi; milliy g'oyani dogmatizmdan xoli, ochiq-muloqot va tanqidiy tafakkur bilan uyg'unlashtirish zarurligi asoslanadi. Xulosa qismida ta'lim mazmuni, o'qituvchi kompetensiyalari, mediamadaniyat va yoshlar tashabbuslari kesimida amaliy tavsiyalar beriladi. Maqola nazariy dalillarni mahalliy manbalar hamda xalqaro klassik adabiyotlar bilan uyg'un holda yoritadi va yoshlar dunyoqarashini barqaror, mas'uliyatli hamda innovatsion ruhda shakllantirishga xizmat qiluvchi falsafiy-metodik yo'nalishlarni taklif etadi.*

Kalit so'zlar: *milliy g'oya, dunyoqarash, ma'naviyat, identitet, ijtimoiy konstruksiya, ijtimoiy-kognitiv yondashuv, kommunikativ harakat, ta'lim falsafasi, yoshlar.*

Аннотация: *В статье посредством структуры IMRAD исследуется философское значение национальной идеи в формировании мировоззрения молодежи. Во введении обоснована актуальность, раскрыты нормативно-ценностные, когнитивные и коммуникативные функции национальной идеи. В методах описаны герменевтический и контент-анализ, интеграция социально-когнитивного подхода и теорий идентичности. В результатах представлена концептуальная модель: содержательное ядро национальной идеи, кластер ценностей, механизмы внедрения в образовательной и медиасреде, а также диалоговые практики. В обсуждении сопоставлены позиции Д. Дьюи, П. Бергера и Т. Лукмана, А. Бандуры и Э. Эриксона; обоснована необходимость сочетания национальной идеи с открытым диалогом и критическим мышлением. В заключении*

даны прикладные рекомендации по содержанию образования, компетенциям педагогов, медиаграмотности и молодежным инициативам.

Ключевые слова: национальная идея, мировоззрение, духовность, идентичность, социальная конструкция, социально-когнитивный подход, коммуникативное действие, философия образования, молодежь.

Abstract : *This IMRAD-structured article examines the philosophical significance of the national idea in shaping youth worldview. The introduction substantiates the problem's relevance and outlines normative-value, cognitive, and communicative functions of the national idea. Methods include hermeneutic and content analysis with an integrated framework from social-cognitive theory and identity development. Results present a conceptual model comprising the content core of the national idea, value clusters, mechanisms of enactment in educational and media environments, and dialogic practices for internalization. The discussion bridges Dewey's learning-by-doing, Berger and Luckmann's social constructionism, Bandura's social-cognitive perspective, and Erikson's identity theory, arguing for harmonizing the national idea with open dialogue and critical thinking. The conclusion offers actionable recommendations on curricula, teacher competencies, media literacy, and youth-led initiatives.*

Keywords: *national idea, worldview, spirituality, identity, social construction, social-cognitive approach, communicative action, philosophy of education, youth.*

KIRISH

Yoshlar dunyoqarashining shakllanishi jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi omil bo'lib, bunda milliy g'oya yo'naltiruvchi ma'naviy harita vazifasini bajaradi. Milliy g'oya jamiyatning tarixiy xotirasi, umumiy maqsad va qadriyatlar majmuini falsafiy tarzda muvofiqlashtirib, shaxs ijtimoiylashuvi va identiteti izchil rivojlanishi uchun mazmuniy maydon yaratadi. Ma'lumki, mazkur maydonning kuchi, bir tomondan, aniq me'yoriy maqsadlar va eng yaxshi an'analarni tugal ifodalashiga, ikkinchi tomondan esa, zamonaviy global muhitda tez o'zgaruvchi bilim, kasb va kommunikativ ko'nikmalar bilan uyg'unlashish qobiliyatiga bog'liq. Milliy g'oya – me'yoriy-aksiologik tizim sifatida – yoshlarda ma'no izlash, tanlov uchun mas'uliyat, ijtimoiy birdamlik va ijodiy tashabbusni kuchaytiradi; falsafiy jihatdan esa u borliqni anglashning integrativ modeli, jamiyat bilan shaxs o'rtasidagi axloqiy shartnoma, muloqot va hamkorlikni tashkil etuvchi kommunikativ o'lchamdir [1], [2]. Shu bois, mazkur tadqiqotning maqsadi – milliy g'oyaning yoshlar dunyoqarashiga ta'sir mexanizmlarini falsafiy-nazariy asoslash, uni ta'lim va tarbiya jarayonlari bilan uyg'unlashtirishning metodik tamoyillarini ishlab chiqish hamda amaliyot uchun konseptual model taklif etishdan iborat.

Mavzuning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, ko'p manbali axborot oqimi sharoitida dunyoqarash fragmentatsiyalanib, yoshlar ongida izchil konseptual ramkalar taqchilligi yuzaga kelishi mumkin; milliy g'oya mazkur bo'shliqni mazmun va ma'no bilan to'ldirishga xizmat qiladi [4]. Ikkinchidan, identitet masalalari (shaxsiy, fuqarolik,

kasbiy) murakkablashar ekan, milliy g'oya qadriyatlar iyerarxiasini tartibga soluvchi, mehnat, ijod, mas'uliyat va hamjihatlikni birlashtiruvchi asosiy yo'nalishni taklif etadi [6]. Uchinchidan, ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuv kuchayib borayotgan sharoitda, milliy g'oya bilim, ko'nikma va munosabatlar majmuasini bir ma'naviy konsepsiyada integratsiyalash imkonini beradi [3].

METODLAR

Tadqiqot nazariy-metodologik asos sifatida quyidagi yondashuvlarni uyg'unlashtiradi. Birinchidan, hermenevtik tahlil milliy g'oya matnlari, darsliklar, konseptual hujjatlar va ma'naviy-ma'rifiy nutqlar semantik qatlamlarini ochish, asosiy tushunchalar tarmog'ini qayta talqin qilish imkonini berdi [1], [2]. Ikkinchidan, kontent-tahlil usuli orqali ta'limiy materiallar va ommaviy axborotdagi (ma'ruza matnlari, ochiq dars ishlanmalari, ma'naviyat darslari namunalarida) qadriyat talqinlari, motivatsion birliklar va maqsadlar xaritasi ajratildi; kategoriyalar sifatida "Vatanparvarlik", "Mehnatga sadoqat", "Bilimga intilish", "Hamjihatlik", "Ochiq muloqot", "Ijtimoiy mas'uliyat" kabi birliklar ishlatildi [8]. Uchinchi, ijtimoiy-kognitiv yondashuv asosida modellar: namunaviy shaxslar (model agentlar), ijtimoiy mukofot va rag'bat, o'z-o'zini samaradorlik hissi (self-efficacy) hamda kuzatuv orqali o'rganish mexanizmlarini milliy g'oyani singdirish jarayoniga tatbiq etish [5]. To'rtinchi, identitetning bosqichma-bosqich shakllanishi (Erikson) hamda ijtimoiy voqelikning ijtimoiy-ma'naviy konstruksiyasi (Berger va Lyukmann) nazariyalari birlikda qo'llanib, "men" va "biz" tasavvurlarining uyg'unlashish shartlari konseptual ravishda asoslandi [4], [6]. Beshinchi, kommunikativ harakat nazariyasidan foydalanib, ta'limiy muloqot, sinf jamoasi, ota-ona-o'qituvchi-o'quvchi uchburchagida konsensusga erishish, bahs-munozarada asosli dalil va hurmat me'yorlarini qo'llash tamoyillari ishlab chiqildi [7].

Ma'lumotlar bazasini shakllantirishda ochiq manbalar va darsliklarning tahliliy ko'rigi, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar stsenariylari hamda yoshlar bilan olib borilgan kichik hajmdagi fokus-muloqotlardan olingan mavzu klasterlari (miqdoriy ma'lumotlar keltirilmasdan) ishlatildi. Tahlilda kodlashning ikki bosqichi (ochiq va selektiv kodlash) qo'llanib, intersub'yektiv muvofiqlikni ta'minlash uchun tengdosh tahlil (peer debriefing) prinsipi qo'llandi. Etik nuqtayi nazardan matnlar bilan ishlashda mualliflik huquqlari saqlangan, shaxsiy ma'lumotlar to'plangan emas. Tadqiqot cheklovlari sifatida empirik ma'lumotlarning miqdoriy chuqurligi emas, balki nazariy chuqurlik va konseptual integratsiyaga urg'u berilgani ko'rsatib o'tiladi.

NATIJALAR

Natijalar milliy g'oyaning falsafiy-funksional modelini tashkil etuvchi besh o'lchamni namoyon qildi. Birinchi o'lcham – mazmuniy yadro. Bu yadro tarixiy xotira, umumiy maqsad, mehnat va ijod qadriyatlari hamda ijtimoiy adolat va hamjihatlik ideallarini mutanosib tarzda birlashtiradi. Mazmuniy yadro shaxs dunyoqarashida "nimaga xizmat qilaman?", "ma'noli hayot nima?" singari fundamental savollarga yo'naltirilgan javoblar topishga ko'mak beradi [1], [2]. Yadro konseptlari o'zaro tarmoq hosil qiladi: Vatanparvarlik — Mas'uliyat — Mehnat

— Bilim — Hamkorlik — Yaratish. Mazkur tarmoq yoshlar ongida ma'no va maqsad vektorlari shakllantiradi.

Ikkinchi o'lcham – qadriyatlar klasteri. Tahlil shuni ko'rsatdiki, qadriyatlar klasteri uch pog'onadan iborat: a) asosiysi (yadro: halollik, mehnatsevarlik, bilimga sadoqat); b) ijtimoiy-muloqotiy (hurmat, bag'rikenglik, hamjihatlik, jamoaviy mas'uliyat); c) kelajak va innovatsiya klasteri (ijodkorlik, tashabbus, raqamli madaniyat, ekologik mas'uliyat). Bu klasterlar o'zaro kuchaytiruvchi ta'sirga ega bo'lib, birining rivoji boshqasini rag'batlantiradi. Masalan, halollik va mas'uliyat mehnat madaniyatini mustahkamlaydi, ijodkorlik esa bilimga sadoqat va uzluksiz o'rganish ehtiyojini kuchaytiradi [3], [8].

Uchinchi o'lcham – kognitiv-affektiv mexanizmlar. Ijtimoiy-kognitiv modelga ko'ra, ijobiy namunalar va real hayotiy hikoyalar orqali yoshlarning o'z-o'zini samaradorlik hissi oshadi; masalan, mahalliy innovatorlar, fidoyi ustozlar, ijtimoiy loyihalarda faol yoshlar haqidagi hikoyalar milliy g'oyaning qadriyatlarini namoyon etuvchi “ko'rinadigan model”ga aylanadi [5]. Shuningdek, identitet bosqichlarida izlanish va majburiyat o'rtasidagi muvozanatni qo'llab-quvvatlovchi muloqot va refleksiya mashqlari (portfoliolar, esse, debatlar) dunyoqarashni izchil qiladi [6]. Kognitiv mexanizm sifatidagina emas, affektiv jihatdan ham milliy g'oya ijobiy emotsiyalar – faxr, minnatdorlik, mehr, hamdardlik – bilan bog'langandagina barqaror ichki motivatsiyaga aylanadi [4].

To'rtinchi o'lcham – kommunikativ amaliyotlar. Muloqot sifati, dalilga asoslangan bahs madaniyati, hamkorlikda muammo yechish, shuningdek, media softligi va tekshiruvchanligi yoshlar dunyoqarashini aniq va izchil qiladi [7]. Sinfda “qadriyatli muloqot doiralari”, loyiha asosida o'qitish, xizmat ko'rsatish orqali o'rganish (service-learning) kabi metodlar milliy g'oyaning hayotiy tajriba bilan bog'lanishini kuchaytiradi [3]. Raqamli platformalarda mediamadaniyat va axborot tekshiruvchanligi (fact-checking) o'rgatilganda, qadriyatlar faqat shior emas, amaliy mezonga aylanadi [8].

Beshinchi o'lcham – ta'lim va ijtimoiy muhit integratsiyasi. Darslik mazmunida tarix, adabiyot, geografiya, texnologiya kabi fanlar kesimida transdistsiplinar bog'lanishlar yaratilsa, milliy g'oya “faoliyatga aylanish” bosqichiga o'tadi. Masalan, tarix darslaridagi mehnat va bunyodkorlik mavzulari texnologiya fanidagi muhandislik loyihalari bilan bog'lanadi; adabiyotdagi qahramonlik va vijdoniy tanlovlar o'quvchilar tashabbus loyihalarida (tabiatni asrash, ijtimoiy ko'mak) aks etadi [3], [8]. Natijada, dunyoqarashni shakllantirish dasturi uzluksiz ta'lim, mahalla va oilaviy tarbiya, yoshlar klublari, ilmiy-ijodiy to'garaklar tizimida bir butun ekotizim sifatida ishlaydi [1].

MUNOZARA

Olingan natijalar falsafiy va pedgogik nazariyalar bilan solishtirilganda bir necha muhim xulosalarga olib keladi. Dewey ta'kidlaganidek, haqiqiy o'rganish tajriba va faoliyat orqali ro'y beradi; shuning uchun milliy g'oya shior yoki deklaratsiyada qolmay, dars, loyiha, munozara, xizmatga yo'naltirilgan ta'lim orqali “amalga aylanishi” kerak [3]. Berger va Lyukmann talqinidagi ijtimoiy konstruksiya logikasiga muvofiq, milliy g'oya ijtimoiy institutlar (maktab, OAV, madaniy muassasalar) orqali obyektivlashadi, kundalik amaliyotda

ichkilashtiriladi; demakki, mazmun va shaklning mosligi, muloqot sifati va institutlararo konsistensiya hal qiluvchi ahamiyatga ega [4]. Banduraning ijtimoiy-kognitiv yondashuvi natijalarning “namuna–rag‘bat–o‘z-o‘zini samaradorlik” zanjiri orqali barqarorlashishini ko‘rsatadi; shu bois yoshlar ko‘radigan real ijtimoiy obrazlar halollik va mehnatsevarlikni chinakam aks ettirishi, rag‘batning ma‘naviy va ijtimoiy shakllari adolatli bo‘lishi lozim [5]. Erikson identitet nazariyasi esa yoshlarning izlanish va majburiyat o‘rtasida muvozanat topishida yo‘l-yo‘riq, xavfsiz muloqot maydoni va ma‘no taklifi zarurligini uqtiradi; milliy g‘oya mazkur ehtiyojni mazmun bilan to‘ldiradi [6]. Habermasning kommunikativ harakat nazariyasi nuqtayi nazaridan milliy g‘oya atrofidagi muloqot ochiq, dalillarga tayangan, o‘zaro hurmatni ko‘zlagan bo‘lsa, konsensus asosida shakllangan qadriyatlar yoshlar ongida mustahkam o‘rnashadi [7].

Ayrim iqtibosga muallif munosabati sifatida, “Yuksak ma‘naviyat — yengilmas kuch” degan mashhur ibora milliy g‘oyaning mohiyatini nihoyatda ixcham ifodalaydi: ma‘naviy-aksiologik tayanch bo‘lmasa, bilim, texnologiya va iqtisodiy salohiyat ham o‘z yo‘nalishini yo‘qotishi mumkin [1]. Bizningcha, mazkur iboraning kuchi shundaki, u ma‘naviyatni har qanday rivojlanishning birlamchi ma‘nosi va me‘yoriy mezoni sifatida qo‘yadi; shu bilan birga, undan kelib chiquvchi amaliy majburiyat – mehnat, halollik, hamjihatlik va bilimga sadoqat – ta‘lim jarayonlarida aniq faoliyatlar orqali mustahkamlansa, ibora g‘oya darajasida emas, kompetensiya va odatlar darajasida namoyon bo‘ladi. Boshqacha aytganda, iqtibos shior emas, pedagogik vazifalar tizimiga aylanishi kerak.

Shu bilan birga, muhim muvozanat masalasi mavjud: milliy g‘oyani cheklovchi dogmatizmga aylantirib yubormaslik. Falsafiy yondashuv shuni ko‘rsatadiki, qadriyatlarni himoya qilgan holda ham tanqidiy tafakkur, erkin savol berish, dalillash va muqobil qarashlarni tahlil qilish ko‘nikmalari rivojlanishi zarur [7]. Deweycha tajriba, Habermascha muloqot, Banduracha modellashtirish va Eriksoncha identitet izlanishi aynan ushbu balansni ta‘minlaydi: barqaror yadro va ochiq perimetrlardan iborat dunyoqarash. Bu holat raqamli media sharoitida ayniqsa zarur; axborotning tezkorligi bilan birga, tekshiruvchanlik, ma‘lumotni manbashunoslik asosida baholash, ijtimoiy mas‘uliyatni saqlash talab etiladi [8]. Natijada milliy g‘oya jamiyatni birlashtiruvchi ma‘naviy maydon bo‘lish bilan birga, shaxsning ijodiy salohiyatini ham ochadi.

Ta‘lim amaliyotiga tatbiq etilganda, mazmuniy integratsiya va metodik uyg‘unlik yetakchi ahamiyat kasb etadi. Transdistsiplinar modullar (masalan, “Mahalliy muammo – ilmiy yechim – ijtimoiy xizmat”), xizmatga yo‘naltirilgan o‘qish, loyiha va debatlar, refleksiv esse va portfoliolar yoshlar dunyoqarashini aniq tajriba va natijalar bilan bog‘laydi [3]. O‘qituvchi kompetensiyalari qatorida qadriyatlarni fasilitatsiya qilish, dialogni moderatsiya qilish, mediatsiya va maslahatchilik ko‘nikmalari alohida ajralib turadi. Ota-ona hamkorligi muloqot sifatin oshiradi; yoshlar tashkilotlari va klublari esa tashabbusni qo‘llab-quvvatlaydi [1], [8]. Shu tariqa, milliy g‘oya sinfdan tashqari hayot bilan uzviy bog‘lanadi va yoshlar o‘z tajribasida uning ma‘nosini “anglab yetgan” holda qabul qiladilar.

XULOSA

Tadqiqot milliy g'oyaning falsafiy ahamiyatini yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda quyidagi o'lchamlarda asoslab berdi. Birinchidan, milliy g'oya mazmuniy yadro sifatida ma'no, maqsad va qadriyatlarni izchil uyg'unlashtirib, shaxsiy va ijtimoiy identitetni mustahkamlaydi. Ikkinchidan, u kognitiv-affektiv mexanizmlar orqali kuzatuv va faoliyatga yo'naltirilgan o'rganishni rag'batlantiradi; ayniqsa ijobiy namunalar va adolatli rag'bat tizimi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Uchinchidan, kommunikativ amaliyotlar – dalilga asoslangan bahs, hurmatli muloqot, hamkorlikda yechim – milliy g'oyaning kundalik hayotga singishini ta'minlaydi. To'rtinchidan, transdistsiplinar ta'lim, xizmatga yo'naltirilgan o'rganish va mediamadaniyat integratsiyasi g'oyadan kompetensiyaga, shiorlardan odat va malakalarga o'tishga yordam beradi. Beshinchidan, nazariy ramkalar (Dewey, Berger-Lyukmann, Bandura, Erikson, Habermas) bilan uyg'unlik milliy g'oyaning zamonaviy pedagogika va ijtimoiy falsafa bilan mos kelishini ko'rsatadi.

Amaliy tavsiyalar sifatida quyidagilar taklif etiladi: 1) o'quv rejalarga transdistsiplinar "qadriyat–bilim–faoliyat" modullarini kiritish; 2) o'qituvchilar uchun fasilitatsiya, mediamadaniyat, bahs yuritish metodikasi bo'yicha malaka oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish; 3) dars va darsdan tashqari faoliyatda ijtimoiy xizmat, tajriba loyihalari va raqamli savodxonlikni uyg'unlashtirish; 4) yoshlar tashabbuslarini grant va mentorlik orqali qo'llab-quvvatlash; 5) darslik va metodik qo'llanmalarda mahalliy muvaffaqiyat hikoyalari, ijobiy rol modellari, adolatli rag'bat namunalarini ko'paytirish. Kelgusidagi tadqiqotlar uchun eksperimental dizaynlar, o'lchov vositalari (dunyoqarash, identitet, o'z-o'zini samaradorlik shkalalari) va longitudinal kuzatuvlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi. Umuman, milliy g'oyaning falsafiy kuchi – ma'noni tartibga solish, hamjihatlikni mustahkamlash, ijod va mas'uliyatni uyg'otish – yoshlar dunyoqarashini barqaror va ochiq rivojlanish traektoriyasiga yo'naltiradi.

ADABIYOTLAR:

1. Karimov, I. A. Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat, 2008. 176 b.
2. Karimov, I. A. Milliy istiqlool g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. Toshkent: O'zbekiston, 2000. 112 b.
3. Dewey, J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916. 434 p.
4. Berger, P. L.; Luckmann, T. The Social Construction of Reality. Garden City, NY: Doubleday, 1966. 219 p.
5. Bandura, A. Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1986. 617 p.
6. Erikson, E. H. Identity: Youth and Crisis. New York: W. W. Norton, 1968. 336 p.
7. Habermas, J. The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press, 1984. 465 p.

8. UNESCO. Global Citizenship Education: Topics and learning objectives. Paris: UNESCO, 2015. 62 p.

9. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. 159 p.